

**ҚР ПРЕЗИДЕНТІНІҢ 2023 ЖЫЛҒЫ 1 ҚЫРКҮЙЕКТЕГІ «ӘДІЛЕТТІ
ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАҒДАРЫ» ЖОЛДАУЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ
КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІНЕ АРНАЛҒАН «ҚОҒАМДЫҚ
ПРОЦЕСТЕРДІ ЖАҢҒЫРТУ МАЗМҰНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
КОНСТИТУЦИЯСЫ МЕН ЗАҢНАМАСЫ: ДИАЛОГ ЖӘНЕ ҮДЕМЕЛІ ДАМУЫ»
АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«КОНСТИТУЦИЯ И ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В
КОНТЕКСТЕ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ПРОЦЕССОВ: ДИАЛОГ И
ПОСТУПАТЕЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ», ПОСВЯЩЕННОЙ КОНСТИТУЦИОННО-
ПРАВОВЫМ АСПЕКТАМ РЕАЛИЗАЦИИ ПОСЛАНИЯ ПРЕЗИДЕНТА РК ОТ
1 СЕНТЯБРЯ 2023 ГОДА «ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КУРС СПРАВЕДЛИВОГО
КАЗАХСТАНА»**

**COLLECTION OF MATERIALS
INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
«CONSTITUTION AND LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE
CONTEXT OF MODERNIZATION OF SOCIAL PROCESSES: DIALOGUE AND
PROGRESSIVE DEVELOPMENT», DEDICATED TO THE CONSTITUTIONAL AND
LEGAL ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE ADDRESS OF THE
PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN DATED SEPTEMBER 1, 2023
«ECONOMIC COURSE OF FAIR KAZAKHSTAN»**

АСТАНА, 2023

УДК 342.4 (574)
ББК 67.400 (5Каз)
Қ 54

Редакционная коллегия:

Главный редактор: Бектурганов А.Е.

Члены редакционной коллегии: Мукашева А.А., Сактаганова И.С., Нургалиева А.Б.,
Ахметов Е.Б.

ISBN 978-601-337-920-3

Қазақстан Республикасы Президентінің 2023 жылғы 1 қыркүйектегі «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» Жолдауын іске асырудың конституциялық-құқықтық аспектілеріне арналған **«Қоғамдық процестерді жаңғырту контексіндегі Қазақстан Республикасының Конституциясы және заңнамасы: диалог және үдемелі даму»** халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдар жинағы. - Астана: Еуразия ұлттық университеті. Л. Н. Гумилева, 2023. – 363 б.

Сборник материалов международной научно-практической конференции **«Конституция и законодательство республики казахстан в контексте модернизации общественных процессов: диалог и поступательное развитие»**, посвященной конституционно-правовым аспектам реализации Послания Президента Республики Казахстан от 1 сентября 2023 года «Экономический курс Справедливого Казахстана». – Астана: Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, 2023. – 363 с.

Collection of materials of the international scientific and practical conference **«Constitution and legislation of the Republic of Kazakhstan in the context of modernization of social processes: dialogue and progressive development»**, dedicated to the constitutional and legal aspects of the implementation of the Address of the President of the Republic of Kazakhstan dated September 1, 2023 «Economic course of Fair Kazakhstan». – Astana: L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2023. – 363 p.

Халықаралық ғылыми-практикалық конференция баяндамалар жинағында Әділетті Қазақстанды құрудың ұлттық идеясы шеңберінде жүргізіліп жатқан конституциялық және сот-құқықтық реформаның өзекті аспектілеріне қатысты мәселелер қарастырылған.

В сборнике материалов международной научно-практической конференции рассмотрены вопросы, касающиеся актуальных аспектов конституционной и судебно-правовой реформы, проводимой в рамках национальной идеи построения Справедливого Казахстана.

The collection of materials of the international scientific and practical conference considered issues related to the current aspects of constitutional and judicial law reform, carried out within the framework of the national idea of building a just Kazakhstan.

ISBN 978-601-337-920-3

УДК 342.4 (574)
ББК 67.400 (5Каз)

© Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2023
© Евразийский Национальный университет им. Л.Н. Гумилева, 2023
© L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2023

нормы, она изложена совсем в другом аспекте: «В нормативном постановлении Верховного Суда Республики Казахстан содержатся разъяснения по вопросам судебной практики»⁷⁸.

Аналогичные случаи логической непоследовательности, смысловых противоречий и других изъянов, противоречащих теории и практике законодательной техники, встречаются во многих отраслях национального законодательства. В этой связи необходима серьезная работа по использованию наработок и научно обоснованных выводов теории законодательства в законопроектной деятельности. Такой подход обеспечит результативность законопроектной деятельности, исключая случаи, когда «те или иные ведомства не всегда в полной мере подготовлены к этой деятельности, когда проекты часто друг с другом не согласованы, не обеспечиваются их доктринальная выдержанность, отсутствует концептуальное единство»⁷⁹.

Таким образом, роль теории законодательства в совершенствовании законопроектной деятельности трудно переоценить. Следование правилам, принципам и положениям теории законодательства, безусловно, поднимает качество законопроектной деятельности как неразрывной и важной части законодательской деятельности, заключающейся в разработке проектов законов (а также их анализе, экспертизе и т. д.) и подготовке их к внесению на рассмотрение законодательного органа. Конечным результатом законодательного процесса при таком подходе будет удовлетворение определенных общественных потребностей в оптимальном нормативном регулировании общественных отношений⁸⁰.

УДК 342.9

КОНСТИТУЦИАЛЫҚ РЕФОРМА ӘДІЛЕТТІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗІ

Ибрагимов Жамаладен Ибрагимұлы

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті конституциялық және азаматтық құқық кафедрасының профессоры
заң ғылымдарының докторы, профессор*

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ.

Аннотация. Мақалада еліміздегі қоғамдық келісім мен саяси тұрақтылығың іргелі кепілі-Негізгі заңға ерекше назар аударылады. 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституцияның қабылдануы қазақстандық жолдағы басты оқиға реніде талданады. Бүгінгі қолданыстағы Негізгі Заң ғалымдар, тәжірибелі-заңгерлер мен Конституцияға заңдылық күшін берген халықтың біріккен шығармашылығының жемісі. Мақалада мемлекетімізде өткізілген конституциялық реформалардың мәні, маңызы қарастырылады. Автор конституцияның ұғымынан бастап, оның эволюциясын толық зерделейді.

Кілтті сөздер: конституция, реформа, мемлекет, құқық, заң, норма, ереже

Аннотация. В этой научной статье особое внимание уделено Основному Закону- базовый гарантии общественного согласия и политической стабильности, важнейших прав и свобод казахстанцев. Принятие Конституции 30 августа 1995 года стало ключевым событием на казахстанской пути. Действующий сегодня Основной закон- это плод совместного

⁷⁸ Формирование и укрепление в Республике Казахстан профессиональной правовой культуры государственных служащих в свете модернизации общественного сознания: теоретические, нормативно-регулятивные и практические аспекты: *Монография* г. Астана, 2020.- 230с. С. 42.

⁷⁹ Джакупов Н.К. Законопроектная деятельность и пути ее совершенствования. // Вестник Института законодательства РК. 2007. № 3(7). С.156.

⁸⁰ Технология законодательства // СПб, 2006. С.10.

творчества ученых, юристов-практиков и народа, своей волей придавшего ему наивысшую легитимность. В статье раскрываются особенности проведенных конституционных реформ.

Ключевые слова: конституция, реформа, государство, право, закон, норма, правила

Annotation. In this scientific article, special attention is paid to the Basic Law - the basic guarantee of social harmony and political stability, the most important rights and freedoms of Kazakhstan. The adoption of the Constitution on August 30, 1995 was a key event on the Kazakh path. The Basic Law in force today is the fruit of the joint creativity of scientists, legal practitioners and the people, who by their will gave it the highest legitimacy. The article reveals the features of the constitutional reforms carried out.

Key words: constitution, reform, state, law, norm

1995 жылы 30 тамызда бүкіл халықтық референдумда қабылданаған Конституция әр түрлі ұғымдар мен құбылыстардың іргетасы болып табылады. Ол ұлттық заңнаманың және құқыққолдану тәжірибесінің, мемлекеттік және қоғамдық жаңғыртулардың құқықтық негізі ретінде қоғамның жалпы дамуы мен көркеюіне екпін береді.

Қазақстандықтар үшін ол Ата заң ретінде, тәуелсіз, экономикалық дамыған, әлемдік мемлекеттер қауымдастығына қосылуға бағыттайтын Негізгі саяси құжат болып табылады.

Еліміздің Негізгі заңы әзірленуінің де эволюциясы күрделі сәттерге, ерекшеліктерге толы болды. Қазақстанның Ата Заңы француздық, италияндық, германдық Конституция бола алмайды. Әрине оны әзірлеген кезде шет елдердің конституцияларының ұқсас ережелері пайдаланылды. Негізгі заңның әзірленуіне белгілі құқықтық мектептердің, француз құқықтық жүйесінің ықпалы болғандығын атап өтуіміз қажет. Өйткені Конституция мәтінін әзірлеуге қазақстандық ғалымдар Ю.Г.Басин, М.К. Сулейменов, Н.А.Шайкенов, Ф.С. Сапарғалиевтермен қатар, ресейлік заңгер С.Алексеев және француздық екі маман-Роллан Дюма және Жак Аттали қатысты. Осы орайда француз құқықтық жүйесінің озық үлгілері де Негізгі заңды дайындауда негізге алынды.

Өткен кезеңдерді зерделей отырып, осы кезеңде өмірге конституциялық құндылықтарды енгізуде үлкен еңбек сіңірілгенін байқауымызға болады. Ол Конституцияның әлеуетін қоғамдық өмірдің барлық салаларында қолданумен тығыз байланысты. Мемлекеттің тәуелсіздігі билік органдарының, ең бастысы азаматтардың Конституцияны және заңдарды бұлжытпай орындағанда ғана сақталады.

Қазіргі кезде кейбір мемлекеттер үшін даму деңгейі, аймақтық, этникалық, діни және басқа ерекшеліктеріне қарамастан мемлекеттік биліктің заңдылығы басты мәселе екендігін көре аламыз. Құқық теориясында заңдылық-ол кез-келген өркениетті мемлекеттің елдің ішінде, сонымен қатар халықаралық аренда танылуы. Бұл ұғымның жан-жақты мағынасына зерттеуші ғалымдар кеңінен жан-жақты тоқталады: «Понятие «легитимности», помимо сказанного, как раз и выражает опору и поддержку власти субъектами политики, населением страны. А это выходит далеко за рамки того, что называется легальностью, которая свидетельствует о юридическом, законодательном обосновании того или иного типа правления. Таким образом, легитимность представляет собой понятие оценочное, оно несет на себе печать этического характера, а легальность характеризует юридические основы власти» [1,79].

Әлемдік тәжірибеге талдау жасайтын болсақ, көбінесе мемлекеттің халықаралық және ішкі танылуы олардың Негізгі заңды қабылдауы мен оны орындау деңгейінен көрінеді. Өйткені Конституция тұрғындардың кең жіктерінің мүддесіне, билік пен басқаруды ұйымдастырудың демократиялық принциптеріне, құқықтың үстемдігіне, жалпыға ортақ халықаралық талаптарға негізделеді.

Мемлекеттің Негізгі заңы халықтың қажеттілігін айқындап, олардың мүдделерін бекітуі тиіс, ал ол халықтың Негізгі заңды әзірлеумен, қабылдауға тікелей қатысқанда жүзеге асады. Мемлекеттің заңдылығын қамтамасыз ету-өте күрделі міндет, оны мойындамау адам құқықтарының жүйелі бұзылуына, бей-берекетсіздікке әкеледі. Мемлекетімізде болған қаңтар оқиғасы көптеген мәселелердің ашылуына әкелді, ол туралы заңгер былай деп атап

көрсетеді: «Бұл бізге үлкен сабақ. Өзіміз ғана емес, бізден тараған ұрпақ та қаңтардан сабақ алса, қаңтардағы қырғынды болдыртпаудың жолын білсе. Дұрыс айтасыз, бұл оқиға тарихымызда қалары анық. Қандай елдің тарихы бар? Тәуелсіз елдің тарихы бар. Қандай ел тарихын өзі жаза алмайды? Тәуелсіздігі жоқ ел өз тарихына ие емес, сондықтан өз тарихын жаза алмайды. Сондықтан жақсы болсын, жаман болсын, тарихымыз жоғалмаса деп тілеймін. Бүкіл кемшілігімен, артықшылығымен Қазақстан деген ел дүние тұрғанша тұрса деп тілеп жүрміз. Осы жолда қолымыздан келетін қандай іс бар, соны жасауға ұмтыламыз. Біреу сынар, біреу қолдар, мәселе онда емес. Мәселе ұлттық, мемлекеттілік жолдың ұзақ болуында» [2,1].

Мұндай қайшылықтар қалыптасып қалған мемлекеттер дамуын бірнеше жылға артқа жылжытады. Ондай дағдарысқа бір рет жол берілсе, ондай дағдарыстан шығу өте ауыр болады. Қарапайым ережені бұзудың өзі тарихтың дамуына кенеттен әсер етуі мүмкін.

Екінші жағынан дамудың дұрыс стратегиясын анықтау, Конституцияның рухы мен әр бабын сақтау, мемлекеттерге халықтың қолдауына ие болып, креативті экономика мен прогресстің жолына түсуге мүмкіндік береді.

Қазақстанның қолданыстағы Конституциясы дүниежүзілік қауымдастық танытын жалпыадамдық және ерекше маңызды қазақстандық үлгілерге негізделеді. Ол республиканың толық заңдылығын қамтамасыз етудің негізін қалады. Сонымен қатар халықаралық құқықтың басты құнылылықтарын да негізге алуға мүмкіндік береді. Осы орайда Ата заңымыздың сегізінші бабында осы құндылықтар: «Қазақстан Республикасы халықаралық құқықтың принциптері мен нормаларын құрметтейді, мемлекеттер арасында ынтымақтастық пен тату көршілік қарым-қатынас жасау, олардың теңдігі мен бір-біріннің ішкі істеріне араласпау, халықаралық даулапруды бейбіт долмен шешу саясатын жүргізеді, қарулы күшті бірінші болып қолданудан бас тарады» деп бекітілген [3,8]. Бұл конституциялық норма бүгінгі таңдағы геосаяси қайшылықтар, соның салдарынан жасалып жатқан экономикалық санкцияларға төтеп берудің балама жолдарын ұсынады. Ешқандай мемлекеттің ішкі ісіне араласпай, бірақ елдің экономикалық тоқыруына жол бермеу мемлекеттік биліктің басты міндеттерінің бірі.

Ата Заң елдің аумақтық тұтастығын, президенттік басқару нысанын, халық билігі қағидатын, Негізгі заңның ең жоғарғы заңдық күші мен тікелей қолданылуын, идеологиялық және саяси әралуандылық, жеке меншікке қол сұғылмаушылық, адам мен азаматтың халықаралық танылған құқықтары мен бостандықтары, мемлекеттік биліктің жаңа жүйесі, мемлекеттік рәміздерді бекітті.

Дұрыс және нақты екшеленген конституциялық саясатқа сәйкес Қазақ елі барлық салаларда көптеген жетістіктерге жетті. Конституциялық тіннің мазмұнын өмірге енгізу жоспарлы түрде Мемлекет Басшысының Жолдаулары мен сөйлеген сөздері, елдің бағдарламалық-стратегиялық құжаттары Конституциядағы мақсаттарға сәйкес жүзеге асырылады.

Мемлекеттік органдардың, қоғамдық институттар мен азаматтардың қызметі, елдің жетістіктері, Қазақ елінің халықаралық аренадағы беделінің өсуі Конституцияда анықталған құқықтық ережелерге негізделеді. Әлемдік тәжірибе және ұлттық ерекшеліктерді назарға ала отырып, Қазақ елінің барлық үрдістерді тек құқықтық шеңберде жүргізіп отырғанын көреміз.

Қазіргі заманғы мемлекеттердің дамуы, әлемдік жаһандану процесстері нәтижесінде экономикалық, саяси және мәдени үрдістердің кейбір елдердің шегінен шығуы, жаһандық және ұлттық қауіпсіздік тиімді мемлекеттік стратегияның болуын талап етеді. Осы тұрғыда Мемлекет басшысы «Қазақстан-2050» стратегиясын қайта қарастыруды ұсынды: «Соңғы жылдары әлемде теңдессіз геосаяси, экономикалық және технологиялық өзгерістер болды. Осыған орай, біздің кейбір стратегиялық құжатымыз өзектілігін жоғалтты. Сондықтан «Қазақстан-2050» стратегиясын түбегейлі қайта қарау қажет» [4,1].

Сонымен қатар мемлекеттің болашақ құқықтық дамуын қамтамасыз ететін 2021 жылы 15 қазанда Президенттің тиісті жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының

2030 жылға дейінгі құқықтық саясатының тұжырымдамасы қабылданды. Бұл саяси құжаттың негізгі басымдықтары мыналар: «Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясатының тұжырымдамасы мемлекеттік жоспарлау жүйесінің ұлттық құқықты, құқық қорғау және сот жүйелерін, сыртқы саяси және сыртқы экономикалық қызметті дамытудың, сондай-ақ құқықтық білім беру мен құқықтық насихаттың басым бағыттарын айқындайтын құжаты болып табылады» [5,1].

Бұл құжатта көрініс тапқан негізгі ережелер мемлекет пен қоғамның барлық қазақстандықтардың мүддесін қорғаудағы басымдық мен бағыты Конституциядағы кепілдік берілген адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарына қатысты нормаларымен логикалық тұрғыда үндестік табады. Әсіресе мемлекеттік институттардың жұмысын жетілдіру, құқық үстемдігі мен заң алдындағы теңдік принциптерін жүзеге асыру, сот жүйесінің ашықтығы мен қол жетімділігі, құқық қорғау органдары қызметінің тиімділігін арттыру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы жаңа стратегия қалыптастырып, оны жүзеге асыру, тұрғындардың құқықтық мәдениетінің деңгейін көтеру.

Конституцияның бірінші бабының екінші тармағында бекітілген қазақстандық патриотизм принциптері, Қазақ елінің тәуелсіздігі, ұлттық бірлік, бейбітшілік пен келісім, зайырлы қоғам және жоғары руханилық даму, инновациялар мен цифрландыруға негізделген экономикалық дамумен қоса толыққанды идеологиялық негізге ие болды. Жалпыға ортақ еңбек қоғамы, тарих, мәдениет және тілдің ортақтығы, ұлттық қауіпсіздік және жалпы әлемдік, аймақтық мәселелерді шешуге жаһандық қатысуға да конституциялық құндылықтар мүмкіндік береді.

Ұлттық құқықтық жүйенің бәсекелестігін барлық базалық саларында, жеке және жария құқықты дамытуға да құқықтық тұжырымдамда үлкен мән берілді. Олар әлемдік құқықтық кеңістікте болып жатқан қазір заманғы қажеттіліктер мен тенденцияларға жауап бере алатын ұлттық заңнаманың жаңа түрін қалыптастыруға бағытталған. Еліміздегі 2022 жылдың 5 маусымындағы бүкілхалықтық референдум негізіндегі конституциялық өзгерістерге сәйкес Қылмыстық, Қылмыстық іс -жүргізу, Қылмыстық атқару, Әкімшілік құқықбұзушылықтар туралы кодекстерге толықтырулар енгізілді. Осы заңнамаға енгізілген өзгерістер адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғауға құқық қорғау органдарын қазіргі заманғы сын-қатерлерге жауап беру үшін жаңа деңгейге көтеруге бағытталады.

Соңғы кезеңдегі мемлекеттік басқару жүйесін жетілдіруге қатысты әкімшілік реформалардың соңғы нәтижесі, министрліктер мен олардың құрылымдарының жауапкершілігіне және күрделі жағдайларда, тереңдей бастаған интеграциялық процесстерде сапалы әрекет ете алатын, шағын және тиімді үкіметті құру болу табылады.

Қоғамдық келісім 120 этнос, 17 діни конфессия өмір сүріп қызмет ететін Қазақ елінің басты жетістіктерінің бірі. Бұл жетістіктің негізі еліміздің Конституциясында негізделіп, оның кіріспесінде былай деп атап көрсетілген: «Біз ортақ тарихи тағдыр біріктірген Қазақстан халқы, байырғы қазақ жерінде мемлекеттілік құра отырып, өзімізді еркіндік, теңдік және татулық мұраттарына берілген бейбітшіл азаматтық қоғам деп ұғына отырып, дүниежүзілік қоғамдастықта лайықты орын алуды тілей отырып, қазіргі және болашақ ұрпақтар алдындағы жоғары жауапкершілігімізді сезіне отырып, өзіміздің егемендік құқығымызды негізге ала отырып осы Конституцияны қабылдаймыз» [3,2].

Бұл Негізгі заңның кіріспесінде келтірілген ережелер логикалық түрде басқа да конституциялық нормалардың мынадай құндылықтарын қалыптастырады, олар: барлығының тепе-теңдігі мен кемсітуге жол бермеу, идеологиялық және саяси әр алуандылық, қоғамдық татулық пен саяси тұрақтылық, әркімнің ана тілі мен мәдениетін қолдануы, тілді таңдау, тәрбие, білім алу және шығармашылық.

Парламенттің Жоғарғы Палатасындағы Қазақстан халқы Ассамблеясының квотасының болуы, Қазақстан халқының тілдерін үйрену мен дамыту үшін жағдай туғызуға қамқорлық жасау да мемлекеттің конституциялық нормаларды орындауы. Ал осы аталған басымдықтарды ескермеу немесе бұзу конституциялық нормаға жат екендігін біз

Конституцияның отыз тоғызыншы бабының екінші тармағынан көре аламыз: «Ұлтаралық және конфессияаралық татулықты бұзатын кез-келген әрекет конституциялық емес деп танылады» [3,16].

Қолданыстағы заңнамада аталған конституциялық талаптарды жүзеге асыру тетіктері қарастырылып, азаматтарды кез келген жағдаяттар бойынша кемсітуге жол бермеудің талаптары бекітілген. Бұл мәселелер бүгінгі күні еліміздегі заңнамалық өзгерістерге сәйкес мемлекеттің ерекше бақылауында.

Кейбір батыс елінің сарапшылары Негізгі заңдағы жарияланған патриотизм ұлтшылдыққа пара-пар емес, қазақ ұлтының өкілі емес этностар да Қазақ елінің патриоты екендігін атап өтеді. Мұндай ерекшелікті кейбір елдерде тарату қажеттігі де жиі айтылады. Қоғамдағы келісім мен тұрақтылық конституциялық-құқықтық негізі бар мемлекеттің әлеуметтік саясатының тиімділігіне де байланысты.

Қазақстан Республикасының Конституциясының бірінші бабының бірінші тармағында: «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады» [3,2] деп атап көрсетілген. Ол жалпы ереже Қазақ елінің азаматтарының лайықты өмір сүру жағдайы, жеке тұлғаның еркін дамуы арқылы әлеуметтік тепе-теңсіздікті жеілдету міндетін мүмкіндігінше мойнына алатындығын көрсетеді.

Жалпыға бірдей еңбек қоғамы идеясын жүзеге асыру Конституцияның жиырма төртінші бабының бірінші тармағында айқындалған: «Әркімнің еңбек ету бостандығына, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдауына құқығы бар» [3,11].

Бұл қай заманның да жанашыры болмасын, Аристотельден бастап Абайға дейінге ойшылдар айтқан адамдардың әл-ауқатын тек адал еңбек қана көтереді. Сол орайда адал да, әділ қызмет жасау үшін мемлекет барлық жағдайды жасайды. Ол аталған кепілдіктер де Конституцияда анық бекітілген: «Әркімнің қауіпсіздік пен тазалық талаптарына сай еңбек ету жағдайына, еңбегі үшін нендей кемсітусіз сыйақы алуына, сондай-ақ жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғалуға құқығы бар» [3,11].

Осы аталғандардың барлығы үйлестірілген әлеуметтік саясатты жүргізуге әкеледі.

Ата Заңымыз қолданысқа енген кезден бастап әлеуметтік бағытталған нарықтық экономиканың дамуының, кәсіпкерлік қызметтің еркіндігі, меншіктің теңдігі мен әр түрлілігінің құқықтық негіздерін қалыптастырды. Осы принциптерді жүзеге асыра отырып, қазіргі кезде Қазақ елі инновациялық даму стратегиясына негізделген дамудың жаңа деңгейіне көтерілді. Бұл бағыттың қарқынын жаһандық экономиканың дамуы үшін өзекті болашақ энергия, энергияның балама қайнар көздері және «жасыл» экономика тәрізді заманауи тәсілдер көрсетеді.

2023 жылдың 2 маусымындағы Мемлекет Басшысының Еуропалық Одақпен Президенті Шарл Мишелмен «Орталық Азия-Еуропалық Одақ» саммитінде келіссөздер барысында шарттарға қол қоюуы, 2023 жылдың 19 мамырындағы «Орталық Азия-Қытай» саммитінде Қытай халық Республикасы төрағасы Си Цзиньпин елімен экономикалық-гуманитарлық байланысты күшейту туралы мемлекетаралық 23 шарттарды жасасуы осы қарқынды үдете түседі. Қазақстан Республикасының өңдеу өнеркәсібін дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында өнеркәсіптік-инновациялық дамудың бағдарламасы көрсетілген. Оны жүзеге асыру өндірістік өнімнің көлемінің өсуін қамтамасыз етуге мүмкіндік беріп, өңдеу өнеркәсібінің энергия шығынын азайтуға әкеледі.

Азаматтардың өмірінің деңгейі мен сапасы еліміз дамуының нақты мақсаттарының бірі. Осы орайда сапалы білім, жоғары технологиялық медицина, слауатты өмір салты, бұқаралық спортты дамытуға баса наза аударылуы қажет.

Қазақ елінде жалпы Ата Заңның әлеуетін жүзеге асырудың тұрақты тенденциялары қалыптасқан. Сонымен қатар дәстүрлердің қайшылықтары, әлемдік, аймақтық деңгейдегі жаңа сын-қатерлер осы мақсаттарға жету үшін барлық субъектілерден Конституцияға өте мұқият және ыждақатты қарауды талап етеді. Мемлекет пен қоғам оның ережелері мен

нормаларын сақтауды, жасампаздық пен біріктіруді, Ата Заңның үйлестіруші ролін төмендетуге бағытталған әрекеттерден қорғау керек.

Ата заңды құрметтеу әр азаматтың нақты істерінен, адал еңбегінен және заңға бағынуынан көрінеді. Сондықтан барлығы, әсіресе мемлекеттік қызметшілерден Конституцияның рухы мен әрпіне жауап бере алатын, конституциялық нормалардың нақты орындалуын, бірыңғай қолданылуын қамтамасыз ететін конституциялық тәжірибе қалыптастырудың барлық жағдайын жасауды талап етеді. Жалпы Ата заңды қастерлеу оның әр әрпін бұлжытпай орындаудан елдегі заңдылық тәртібін қалыптастарлады. Өкінішке орай мемлекеттегі құқық бұзушылықтар, оның ішіндегі мемлекеттік қызметшілердің кейбір жағдайларда заңды өрескел бұзуы әрине халықтың мемлекеттік билікке деген сенімділікті төмендетеді.

Бұл мәселенің қай кезеңде болмасын өзекті екендігін, әсіресе әділеттілікті басымдық ретінде назар аударуға қажетті ұстанымды заңгер ғалым былай деп атап көрсеткен еді: «Нашей профессиональной обязанностью является разъяснение положений новой Конституции страны, воспитание у граждан республики, всех жителей Казахстана уважительного отношения к Основному закону. Почитание и неукоснительное исполнение Конституции мы должны превратить в культ, как в США и других странах развитой демократии. Не только юристы, но и все государственные служащие должны, по моему глубокому убеждению, добиться того, чтобы нарушение норм Конституции и законов страны воспринималось как большой грех. Такое отношение к Конституции должно быть привито нашему человеку с пеленок, вместе с молоком матери» [6,23].

Бүгінгі таңда мемлекеттің даму бағыты, ұлттық идеология туралы сарапшылар, ғалымдар көптеген ғылыми пікірталастар жасап, әр алуан ұсыныстарды жасайды. Көптеген этностар өмір сүретін қоғамда бұл мәселенің әр жақты тұжырымдарды туындатыны елге аян. Осы орайда біз өзіміздің талмас адал еңбектеріміз арқылы құқық пен адам құқықтарының жоғары үлгілері мен құндылықтарын өмірге енгізуге ұмтылуымыз қажет. Осы конституциялық құндылықтарды ұлттық идеяның темірқазығы ретінде ұсынамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ивлев С.В., Мельникова И.С. Основные подходы к определению понятия легитимность власти//Вестник КемГУ,2008.№2,129с.
2. Құспан А. Әр іске әділ құқықтық баға керек// <https://kazgazeta.kz/news/134092>
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы.-Алматы: Норма,-2023,44б.
4. Тоқаев Қ.К. «Қазақстан-2050 стратегиясын» түбегейлі қайта қару қажет//<https://kaz.zakon.kz/6022786-asy>
5. Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясатының тұжырымдамасы //<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674>
6. Шайкенов Н. А. Строительство правового государства и развитие демократических процессов в стране в свете новой Конституции// Материалы Республиканской научно-практической. конференции. Алматы, 26 августа 1996, Алматы: Жеті жарғы, 1996, -297с.